

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1224

1225

1226

1227

1228

1229

1230

1231

1232

6138

Z-26

1574 *Ordnung*
 1514 *Ordnung*
 1522 *Ordnung*
 1466 *Ordnung*
~~1440~~ ~~1515~~ *Ordnung*
 1618 *Ordnung*
 1614 *Ordnung*
 1722 *Ordnung*
 1723 *Ordnung*

Ordnung

2002

2010

ՏՈՒԹ. ՅՈՎԱ. Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ԹՈՔԱԽՏԻ

ՎՐԱՅ

ԿԵՆՍԱԿԱՆ

ԺԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԳԻՆ ՀԱՄԱՐ ԳՐՈՒՄԾ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ե. ՄԱՏԹԻՍՏԵԱՆ

—
1905

ՏՈՔՔ. ՅՈՎԱ. Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

616.9 4v

1466

ԹՈՔԱԽՏԻ

ՎՐԱՅ

ԿԵՆՍԱԿԱՆ

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԳԻՆ ՆԱՄԱՐ ԳՐՈՒՄԸ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏՔԷՐՍԵԱՆ

1905

16468

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳԻՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅ

Ե. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆինհաներլար եօզուու, Կ. Պոլիս

7409-57

معارف نظارت جليله سنك في ١٥ ذى الحجه ١٣٢٢ و ١٧ شباط ١٣٢٠
تاريخي و ٦٢٩ نومرولى رخصتنامه سيله طبع اولنمشدر

« ԹՈՒՔԱԼԵՏԻՆ դեմ մախաւելու համար անհրա-
ժեւոս են ժողովրդական շնորհով հրատարակու-
րիւններ, որոնց մէջ բացատրուած ըլլան բոխախ-
տիկն ընտրիւնը եւ զայն արգիլելու կերպերն ու
մեթոտներն : »

ՌՈՊԷՐԹ ԿՈՆ

ԹՈՔԱԽՏԻ ՎՐԱՅ
ԿԵՆՍԱԿԱՆ
ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թ Ո Ք Ա խ Տ Ի Ն
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԲՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԹՈՔԱԽՏԻՆ պատմութիւնը այնքան հին է ինչքան բժշկութեան պատմութիւնը : Ամէնէն հին յոյն հեղինակներու ձեռագիրներն իսկ կը պարունակեն պատկերատ նկարագրութիւններ՝ մարդկութեան այս սոսկալի պատահասին նկատմամբ :

Թորախտը տարածուած է ժամանակի՝ ինչպէս նաև միջոցի մէջ : Կը գտնուի ամէն կլիմայի տակ . գոյութիւն ունի ամէն տեղ : Յեղի չի խնայեր . տարիքի չի նայիր :

Յունական բժշկութեան հայրը՝ Հիպոկրատ որ Քրիստոսէ իբր չորս հարիւր տարի առաջ ապրեցաւ , շատ ճշգրիտ նկարագրութիւնը կ'ընէ թորախտի ախտանիշերուն : Իրմէ

վերջ, Կալէն՝ որոշապէս կը հասկցնէ թէ՛ թոր-
ախտը վարակիչ հիւանդութիւն մըն է, և
թէ՛ վտանգաւոր է բնակիչ թորախտաւորներու
հետ : Թորախտին փոխանցիկ ըլլալուն այս
նոյն գաղափարը յայտնուած է նաև արա-
բացի բժիշկի մը կողմէ, միջին դարերու մէջ :

Բայց ուռերու և հիւժախտին միջև գտնուած
յարաբերութիւնը առաջին անգամ դիտողը և
ապացուցանողը եղաւ Սիրիլուս, իտալացի մը
(1614-1672) : Ու ալ անկէ ասդին, շատեր՝
զանազան փորձերով ապացուցած ու հաստա-
տած են թէ՛ հիւժախտը՝ մարմինին զանա-
զան մասերուն մէջ կը յայտնուի փոքրիկ ու-
ռերու միջոցով . ուստիև այս հիւանդու-
թիւնը գիտական լեզուով կը յորջորջուի ու-
ռականոռքիւն : Եւ երբ այդ ուռիկներն գո-
յութիւն ունենան թորքերուն մէջ, այն ատեն
կը տրուի թորքային ուռականութիւն անունը :
Այս հատորին մէջ սակայն նախապատիւ հա-
մարուած է քոֆախտ անուանակոչութիւնը,
որովհետև ժողովուրդին ծանօթ է սյդպէս :
Ուստի և որոշապէս հասկցուելու է թէ՛ հիւ-
ժախտ կամ ծիւրախտ անունը կը տրուի, երբ
այդ ուռիկներն կը գտնուին մարմինին ու և է
մասին մէջ . իսկ թորախտ կըրուի հիւժախտի
այն տեսակին, որ դործ ունի թորքերուն հետ
միայն :

Տեսնաք արդէն թէ՛ թորախտին երեւոյթ-
ներն ու ախտանիշերն, ինչպէս նաև մինչև
աստիճան մը՝ պատճառը ծանօթ էին շատ
կանուխէն : Եւ սակայն դեռ չէր գտնուած
թորախտին բուն սկզբնապատճառը : Շատեր
արդարև, ատենը մէյ մը կասկած յայտնած
էին թէ՛ մանրէ մը կամ միքրոպ մը ըլլալու էր
այս զարհուրելի հիւանդութեան պատճառը :
Ու ահա 1881ին՝ Քոխ վերջապէս կը լուծէ հա-
նելուկը, կը յաջողի բռնել այդ թշուառական
մանրէին օձիքէն, ու այսպէս նոր գարադրուի
մը կը բացուի բժշկական գիտութեան առջև :

Եւ որպէս զի կարելի ըլլայ գաղափար մը
կազմել այս փոքրիկ կենդանիներուն անհա-
ւատալի պզտիկութեանը վրայ՝ կ'արժէ միտք
պահել թէ՛ սյնքան փոքր են անոնք որ բա-
ցարձակապէս անկարելի է պարզ աչքով տես-
նել . գէթ վեց հարիւր անգամ մեծցնող ման-
րադէտով՝ հազիւ կարելի է զանազանել զա-
նոնք : Այս մանրէ ըսուած կենդանիներէն
400,000,000ը կրնան կատարեալ հանգստու-
թեամբ տեղաւորուիլ արծաթ մէճիտիյէի մը
տարածութիւնը ունեցող մակերեսի մը վրայ :
Դարձեալ, այս փոքրիկ արարածներուն վրայ
գաղափար մը կարելի է կազմել՝ գիտնալով
որ գետի ջուրի մէկ կաթիլին մէջ՝ ասոնցմէ
հազար հատ կը գտնուի :

Ու այդ մանրագիտական անասնիկն էր զոր գտաւ Քոխ, և հաստատեց թէ՛ պատճառն էր թորախտին ինչպէս նաև հիւժախտի զանազան ձեւերուն : Բայց այս մեծ գիւտով չի գոհացաւ Քոխ : Առաւ այդ մանրէները, ու անոնցմէ մաս մը՝ ո զղակի ներարկեց կարգ մը կենդանիներու մարմիններուն մէջ. մաս մըն ալ ներչնչել տուաւ ուրիշ կենդանիներու : Այս երկու կերպերով, թորախտի մանրէն մոյցուց երկու հարիւր տասնըութը տարբեր կենդանիներու, այսինքն՝ խողերու, նապաստակներու, կատուններու և մուկերու մէջ, ու վերջը գտաւ թէ՛ այս փորձի ենթարկուած 217 կենդանիներէն և ո՛չ մէկը կրցած էր պրծիլ հիւժախտի վարակումէն : Այս նշանաւոր ու բազմաշխատ փորձերէն ելաւ սոսմանակարեւոր եզրակացութիւնը թէ՛ հիւժախտը կամ թորախտը՝ փոխանցիկ հիւանդութիւն մըն է, և թէ՛ վարակումը առաջ կու գայ մանրէներէն :

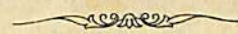
Թորախտի ահաւորութեանը մասին որոշ և ամփոփ գաղափար մը առնելու համար կը բաւէ ուշադրութիւն տալ հետեւեալ տեղեկութիւններուն, որոնք քաղուած են ամենէն վատահելի ու խզճամիտ վիճակագրութիւններէն :

Աշխարհիս վրայ պատահած մահերուն մէկ

եօթերորդին համար պատասխանատու է թորախտը. ուրիշ խօսքով, այս սոսկալի հիւանդութիւնը՝ տարուան մէջ կը պատճառէ աւելի մահեր քան պատերազմը, ժանտախտը, քուլէրան, դեղին տենդը և ծաղկախտը հաւաքաբար : Երկրագունդիս տարեկան համագումար մահերը 33,000,000 սեպելով, ըսել է թէ՛ 3,000,000ը վերագրելի են թորախտին : Վերջերս՝ Անգղիայի մէջ հրատարակուած պաշտօնական ուսումնասիրութենէ մը կը տեսնուի թէ՛ այդ երկրին մէջ տասնըհինգ և քառասունըհինգ տարիքներուն մէջ մեռնողներուն մէկ երրորդը թորախտէ կ'երթան :

Այս մասին ուրիշ երկիրներու վիճակացոյցերն ալ ատկէ աւելի վարդազոյն չէն արդարև, և ոմանք՝ աւելի գէշ :

Զանազան քաղաքներու և երկիրներու մէջ կատարուած մանրակրկիտ քննութիւններէ կը հետեւի թէ՛ թորախտը շատ տարածուած է ու շատ մահեր կը պատճառէ բազմամարդ կեդրոններու մէջ : Մարդերու համախոնուում, գոց կեանք, գէշ սնանուում, վատառողջ միջավայր, անոնք կը նպաստեն թորախտի ծաւալումին :

ՎԱՐԱԿՈՒՄԻ ԵՂԱՆԱԿԸ

Թորախտին վարակիչ բնութիւնը այլեւս բացարձակապէս ապացուցուած ըլլալով՝ կը մնայ հասկնալ վարակումի եղանակը :

Ի՛նչ ալ ըլլայ իրենց բնութիւնը՝ հիւանդութիւն պատճառող մանրէները՝ մարդուս մարմինին մէջ կը մտնեն գլխաւորաբար երեք տարրեր ճամբաներով : Խօսքերնիս մասնաւորելով հոս ուրեմն յայտնի է թէ՛ Թորախտի մանրէներն ալ սո՛ս երեք կերպերէն մէկովը կամ՝ միւսովը միայն կրնան մտնել մեր մարմինին մէջ . — Ա. մարսողական խողովակէն , Բ. պատուաստումով՝ մարմինին արտաքին կողմէն , Գ. ներշնչումով՝ շնչառութեան անցքերէն , ու մանաւանդ թղթերէն :

Թորախտի վրայ խօսուած ատեն՝ ամենէն շատ յեղյեղուած բառն է «ժառանգականութիւն»ը , որով ըսել կ'ուզուի թէ՛ նորածինը իր ծնողքէն կը ժառանգէ հիւանդութիւնը : Հին , շատ հին է այս ժառանգականութեան խնդիրը , որ սակայն այլեւս կորսընցուցած է իր նախկին կարեւորութիւնը , գէթ երբ խօսքը թորախտի վրայ է : Մարդիկ երբ չէին կրնար համոզիչ փաստերով ու

եղանակով բացատրել ընտանիքի մը անդամներուն մէջ երեւցած թորախտը՝ մէկէն կը նետուէին ժառանգականութեան գիրկը , ու այդ բացատրութիւնով կը պարտկուէր տգիտութիւնը : Ներկայիս մէջ , մասնաւոր զննութիւններէ ու վիճակագրութիւններէ տեսնուած է թէ՛ ժառանգականութիւնը գործչունի թորախտին հետ : Հակառակը ապացուցուած է բազմաթիւ օրինակներով : Դիտուած է , զոր օրինակ թէ՛ մանուկներ յեն ծնիւր քոֆախսաւոր , բայց ետքը զո՛հ կ'երթան թորախտին՝ վարակումով , ճիշդ ինչպէս՝ *ս* և է չափահաս : Աւելի համոզիչ օրինակ մը . — ծնէնուն պէս՝ թորախտաւոր մայրերէն հեռացուած մանուկներ և հորթեր բոլորովին զերծ մնացած են թորախտէ : Ուստի բոլորովին մէկ կողմ՝ ձգելու է ժառանգականութեան սո՛ս անհիմն ու նոյն ատեն ալ վհատեցուցիչ գաղափարը :

Դառնալով հիմա վարակումի երեք գլխաւոր եղանակներուն՝ յայտնի է թէ՛ անոնցմէ ամենէն կարեւորն է շնչառութիւնով տեղի ունեցածը : Մարսողական խողովակէն վարակում կը պատահի արդարեւ բաւական յաճախ , իսկ պատուաստումով վարակում շատ քիչ տեսնուած է : Անանկ որ գործնական կարեւորութեան տեսակէտէ՛ կրնանք վարա-

կումի այդ երկու կերպերն կամ ճամբաներն ալ անտեսել հոս և անցնիլ էն կարեւորին և էն սովորականին՝ ներշնչութենէ կամ շնչառութենէ վարակումին :

Կրկնենք անգամ մըն ալ թէ՛ թորախտը գոյութիւն չունենար՝ առանց իրեն յատուկ մանրէին : Նախապէս գոյութիւն ունենալու է մանրէն, որ անհրաժեշտ պայմանը ու պատճառն է թորախտի : Մանրէն՝ սերմն է. մարդկային մարմինին հիւսուածքները կրնանք համարել հողը, որուն մէջ կ'աճի ան : Արդ, հող չէ թէ ինչքան պարարտ ու լաւ հերկուած ըլլայ գետինը, այդ հողէն բաթաթէս քաղել կարելի չէ առանց նախապէս հոն բաթաթէս տնկելու : Ասիկա տառապէս ուղիղ է թորախտին համար եւս : Առանց թորախտի մանրէին՝ մարդուն մարմինը չի կրնար թորախտաւոր ըլլալ :

Տեսնենք ուրեմն թէ՛ ինչպէս կը ցանուի այդ սերմը, ուրիշ խօսքով՝ թէ ինչպէս այդ զարհուրելի մանրէները կը փոխանցուին մարդէ մարդ :

Խոշիւտն, թորախտաւորին խուխէն է որ այդ հիւանդութեան սերմերն՝ մանրէներն կը տարածուին օդին մէջ : Ամէն անգամ որ թորախտաւորը կը հազայ՝ բերնէն դուրս կը թափէ պարզ աչքով անտեսանելի՝ բազմա-

թիւ մանրէներ, որոնք բնականաբար կը տարածուին իրեն գտնուած տեղին օդին մէջ : Սովորական արտաշնչութեան ժամանակ ալ կրնայ ըլլալ որ հիւանդին բերնէն դուրս ելլեն մանրէներ. բայց մանաւանդ հազացած ատենն է որ թորախտաւորին խուխին հետ թորերէն դուրս կը հանուին մանրէները, ու երբ այդ խուխի կամ թուքի մասնիկներն խիտ փոքր ըլլալով կը տարուբերին օդին մէջ՝ իրենց հետ ամէն կողմ կը տարտղնին նաեւ մանրէները :

Ուստի և վարակումի վտանգը կը սկսի երբ թորախտաւորը հազացած միջոցին բերնէն դուրս կը թափէ մանրէները : Հաշիւ եղած է որ չափաւորապէս հազացող թորախտաւոր մը, քսանըջորս ժամուան մէջ՝ իր խուխին հետ՝ թորերէն դուրս կը հանէ մինչեւ 7,000,000,000 մանրէ : Դժուար է ըմբռնել ասանկ խոշոր թիւ մը : Ասիկա կը նշանակէ թէ՛ թորախտաւորի մը քսանըջորս ժամուան մէջ թքած խուխէն կարելի է հինգակն մանրէ բաժին հանել երկրագունտիս թոյր բնակիչներուն :

Վախնալու է թորախտաւորին խուխէն, զգուշանալու է անոր շունչէն, քանի որ այդ միջոցով դուրս կ'ելլեն ու կը տարածուին թորախտի մանրէները :

Կ'արժէ որ քիչ մը աւելի որոշ գաղափար մը կազմուի այս մանրէներու կեանքին վրայ : Փորձերով հաստատուած է որ միայն քանի մը ժամ իսկ թորախտի մանրէները իրենց մարմիններուն մէջ ներշնչող կենդանիները՝ իսկոյն վարակուած են թորախտէ : Այդ կենդանիները դրուած են թորախտաւորներու սենեակ մը , ներշնչած են թորախտաւորներու արտաշնչած և մանաւանդ՝ հազացած օդը, և ասիկա լոկ քանի մը ժամուան համար . և տեսնուած է որ այդքանը բաւական եղած է վարակել թորախտաւորներուն քով բերուած այդ առողջ կենդանիները :

Իարձեալ , թորախտաւորներու բնական սենեակէն առնուած օդը ենթարկած են մանրադիտական մանրակրկիտ զննութեան և ապացուցած են թէ՛ անհամար մանրէներ կը գտնուին մէջը : Առած են նաև թորախտաւորներու խուխը , և զայն չորս հարիւր հազար անգամը ջուրով խառնելէ վերջ՝ ներարկած են զանազան կենդանիներու և տեսած են թէ՛ վարակումը հետեւած է անխուսափելիօրէն :

Կրկին և կրկին ապացուցուած է թէ՛ թաշկինակի և կամ լաթի կտորի մը մէջ թքնուած խուխին մանրէները՝ մինչեւ վեց ամիս կը պահեն իրենց կեանքը :

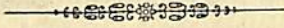
Իժբաղդուծին մըն է արդարև մարդու համար որ այս չարածճի մանրէներուն ուղած բարեխառնութեան աստիճանը ճիշդ մեր մարմինին բարեխառնութիւնն է , այսինքն՝ 37-38 աստիճան : Քոխ հաստատած է որ այդ մանրէները ամենէն աւելի կ'աճին ու կը բազմանան այս բարեխառնութեան մէջ : Մինչդեռ , չէն ակտորժիր ու չէն դիմանար 42էն վեր և 30էն վար աստիճաններու , որոնց հարկ է ըսել՝ չի դիմանար արդէն մարդկային մարմինը :

Մինչև հոս , մասնաւորաբար շանացիկը ցուցնել թէ՛ թորախտը կ'անցնի մարդէ մարդ . թէ՛ մէկուն թորերէն դուրս ելլող մանրէները կը մտնեն միւսին թորերէն ներս , ու այսպէս առաջ կու գայ վարակումը : Տարակոյս չի կայ սակայն թէ՛ շատ մը ընտանի կենդանիներ եւս վարակումի աղբիւրներ են մարդուն համար : Իրաւ է թէ՛ վերջերս նոյն ինքն Քոխ այս մասին կասկած մը արթնցուց ընդհանուր աշխարհի գիտուններուն միտքին մէջ . բայց անկէ ի վեր հրատարակուած գիտողութիւններէ դատելով՝ գիտական աշխարհը առհասարակ կ'ընդունի թէ՛ թորախտի կամ հիւժախտի մանրէները շատ անգամ մարդուն կ'անցնին կովին կաթէն կամ միսէն :

Կրկին և կրկին տեսնուած է որ մեր տու-

ներուն մէջ հիւրընկալուող չորքոտանիներն ու
փետրաւորներն՝ հոն մտցուցած են նաև թոր-
ախտը :

Ուստի և կաթը լաւ մը եփ հանել ու այն-
պէս գործածել՝ առողջապահական բացորոշ
սկզբունք մը ըլլալու է ամէն տեղ, քանի որ
հասկցուած է թէ՛ մանրէները չեն դիմանար
այդքան ջերմութեան : Նոյնը նաև՝ մեր կերած
բոլոր միսերուն ու կերակուրներուն համար :

ՎԱՐԱԿՈՒՄԻ ԴԵՄ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վարակուածը արգիլել՝ թոխխոսց արգիլել
է : Այս խօսքը պէտք է նախ աղէկ միտք պա-
հել, որպէս զի կարող ըլլանք աւելի յստակօ-
րէն ըմբռնել ու խղճմտօրէն գործադրել այս
գլուխին տակ գծուելիք առողջապահական
կանոններն, որոնք անհրաժեշտ են առողջին՝
ինչպէս նաև հիւանդին՝ հաւասարապէս :

7409-5047

ՄԱՔՈՒՐ ՕԴ . — Թորախտաբանութեան
մէջ երկու խիտո նշանաւոր հեղինակութիւն-
ներ՝ Քոխ և Բանսըմ՝ փորձերով հաստատած
են որ արեւի պայծառ ըյտի ազդեցութեան
տակ, թորախտի մանրէները կը կորսնցունեն
իրենց կենսականութիւնը :

Մանուկը կամ չափահասը կրնայ նման-
ցուիլ ծաղիկի մը, որ կը փթթի ու կը մեծ-
նայ՝ արեւին, ըյտին և մարուր օդին մէջ :
Թորախտի մանրէն՝ չէ թէ այլաբանօրէն՝ ըսյց
խկապէս սունկ մըն է, որ ամենէն աւելի
կ'աճի ազտեղութեան, մութի և անմարուր
օդի մէջ : Մարդուն բնակարանը յարմարցուե-

լու է առաջինին և ո՛չ վերջինին : Շատ մը տուներ սակայն աւելի յարմար են սունկին քան ծաղիկին :

Օդ, լոյս և չորութիւն՝ տան մը համար փնտռուելիք երեք պայմանները ըլլալով՝ օդի փոփոխութիւնը կ'ըլլայ ամենէն կենսական խնդիրը, չէ թէ սոսկ հիւանդութեան դարմանումին՝ հապա նաև արգելումին համար :

Երկար ատեն փակուած մնալու չէ երբեք՝ սենեակի մը ներսած ապականած օդին մէջ : Գուռերը և պատուհանները յաճախ բացուելու են, դուրս հանելու համար ներսի անմաքուր օդը, և ներս բերելու՝ դուրսի մաքուր օդը : Ննջասենեակներու պատուհաններէն մէկը կարելի է բաց ձգել ամբողջ գիշերը, ու անանկ գիշերի մը մէջ դնել անկողինը որ հոն պառկողը չենթարկուի բնակօդի անմիջական հոսանքի : Գիշ մը խելք գործածելով՝ ո՛ր և է ննջասենեակի մէջ կրնայ գործադրուիլ այս սկզբունքը : Մեր մէջ, չափազանց վախ մը կը տիրէ ցրտաութեան . կը դողանք մանաւանդ բաց պատուհանով սենեակներու մէջ քնանալէ : Ամառ թէ ձմեռ՝ գոց կը պահուին սենեակներու պատուհաններ, որոնց առջև երբեմն ալ կը կախենք անթափանց վարագոյրներ : Ու այսպէս կը յաջողիք ո՛չ օդ և ո՛չ ալ լոյս մտցունել հոն, ուր ամէն

բանէ աւելի պէտքը զգացուելու էր անոնց : Թո՛ղ մեր սենեակներուն, ննջասենեակներուն մէջ արձակ համարձակ մտնէ ելլէ օդը : Օդը և արեգակը թո՛ղ աւելի շատ մտնեն մեր տուներուն մէջ, և իտալական առածին ըսածին պէս՝ այն ատեն աւելի քիչ պիտի մտնէ հոն՝ բոխիլը : Մաքուր օդի պէտքը և անհրաժեշտութիւնը աղէկ հասկնալու է ամէն մարդ, առողջ թէ տկար : Համոզուելու է թէ՛ օդի առատութենէն ու մաքրութենէն երբեք վնաս չի դար մարդուս :

Մաքուր օդի, բացօթեայ կեանքի օգուտը շատ լաւ կերպով կը տեսնուի նշանաւոր գիտունի մը հետեւեալ փորձէն : Խումբ մը կենդանիներ կը ներարկուին հիւծախտի կամ թորախտի թոյնով հաւասարաչափ : Այդ կենդանիներուն կէսը թող կը տրուին բաց օդին մէջ . մնացածները կը պահուին գետնափոր տեղի մը մէջ, ուր սակայն անոնց կը տրուի լաւագոյն տեսակէ սնունդ : Ժամանակ մը վերջը, ամէկքը մէկէն կը սպաննուին ու անոնց մարմինները զատ զատ կ'անցուին մանրակրկիտ դննութենէ մը, և կը տեսնուի թէ՛ դուրսը՝ մաքուր և արեւոտ օդին մէջ ապրողները՝ ամենքն ալ կամ բոլորովին աղէկցած էին և կամ հիւանդութեան մասնակի նշաններ միայն ունէին իրենց գործարաններուն մէջ . մինչ-

դեռ, արեւէ ու օդէ զուրկ՝ դեռինին տակը եղողներն՝ ամբողջովին պլչկուած էին ծիւրախատէ, որուն որոշ նշաններն կը տեսնուէին իրենց ամբողջ մարմինին մէջ, առաջացած աստիճանով: Այս փորձերէն՝ վճռապէս կը տեսնուի դարձեալ, մաքուր օդին և արեւի լոյսին օգտակարութիւնը՝ հիւանդութեան թոյնը կամ մանրէները իրենց մարմինին մէջ ունեցող կենդանիներու վրայ եւս:

Հիմա կարգը եկաւ խօսիլ այն նախադգուշական միջոցներուն վրայ, որոնք մասնաւորաբար դիտուելու են թորքախտաւորին և անոր վերաբերեալներուն կողմէ. ու ասիկա ալ՝ կրկին տեսակէտէ. մէյ մը՝ նոյն ինքն հիւանդին համար և երկրորդ՝ առողջներուն օգտին համար: Ու որպէս զի այդ նախադգուշական միջոցներն ձեռք առնուին ժամանակին՝ հարկ է որ ժողովուրդը պզտիկ ծանօթութիւն մը ունենայ թորքախտի ամենէն սովորական նշաններուն վրայ:

Որոշապէս հասկցուելու է թէ՛ թորքախտաւորի մը փրկութիւնը կախում ունի՝ հիւանդութեան կանուխ ճանչցուելէն: Մինչդեռ, դժբաղդաբար՝ իրողութիւնն այն է թէ՛ շատեր իրար կ'անցնին միայն այն ատեն երբ այլեւս հիւանդութիւնը շատ առաջ գացած

է, երբ հազ, խուխ և այլն՝ անտանելի վիճակի մը հասած են թէ՛ ենթակային և թէ՛ իր քովը գտնուողներուն համար:

ԱՌՏԱՆԻՇԵՐԸ. — Թորքախտի առաջին նշաններն են՝ նիհարութիւն, հազ, գիշերային քրտինք, տենդոսութիւն, գունատութիւն և անմարտողութիւն. ասոնք բոլորն ալ ազդարարութեան նշաններ համարուելու են՝ թորքախտի գոյութեան: Մէկը, որ առաջ կատարելապէս առողջ էր և հիմա կը զգայ ու կը տեսնայ իր վրայ՝ այս նշաններէն կամ անհանգստութիւններէն մէկը կամ միւսը՝ աղէկ կ'ընէ որ իրար անցնի ու դիմէ իր բժիշկին: Տեւական հազ և խուխ, մասնաւորաբար առտուան դէմ, միշդ կասկածելի բան մը նկատուելու է: Աւելորդ է յիշել արիւն թքնելը, քանզի այդ պարագային արդէն ենթական կը վաղէ բժիշկին. թէև կ'արժէ միտք բերել թէ՛ արիւն թքնելը անհրաժեշտ պայման մը չէ թորքախտին:

Հիւանդութիւնը որոշուելէ, հասկցուելէ վերջ՝ խղճամիտ ուշադրութեան առարկայ դարձնելու է հետեւեալ առողջապահական կանոններն. ու կրկնենք անգամ մըն ալ, այդ կանոններուն ուշադիր ըլլալու է թորքախտաւորը՝ ինչպէս նաև առողջը:

ԳԵՏԻՆԸ ՉԻ ԹՒՔՆԵԼ. — Հասկցուեցաւ արդէն թէ՛ թողախտը կը տարածուի՝ խուխին մէջի մանրէներէն . ուստի պատշաճ կերպով մը հասկցնելու է թողախտաւորին՝ չի թքնել գետինը : Շատ փափկութեամբ՝ կարելի է այս կէտը տպաւորել հիւանդին միտքին վրայ : Անմարդավայել ընթացք մը պիտի ըլլար անշուշտ՝ բրտօրէն վարուիլ արդէն իսկ դժբաղդ մէկու մը հետ , ինչպէս է թողախտաւորը . իր հիւանդութիւնը երեսին տալու չէ՛ արհամարհանքով : Այդ չէ՛ անշուշտ մեր ըսածը . միայն թէ՛ իբրև ընդհանուր սկզբունք մը՝ կրնայ հիւանդին առջև շատագովուիլ մարութեան կարեւորութիւնը . ու ասիկա ալ նախ ուղղակի իր անձին համար և երկրորդ՝ իրեններուն սիրուն : Թողախտաւորն ալ մարդ է . և թէև հիւանդ՝ իր մէջը ունի մարդասիրական՝ ինչպէս անձնասիրական զգացումներ . կը բաւէ միայն ողջմտութեամբ շարժիլ՝ հիւանդը համոզելու որ գետինը չի թքնէ : Նոյն իսկ գիւղական շրջանակի մէջ , կարելի եղած է թողախտաւորներէ ոմանց հասկցնել այս պարագան , առանց երբեք վշտացնելու զիրենք կամ թողախտի սարսափը շեշտելու իրենց միտքին վրայ :

Աւելի ընդարձակօրէն նայելով խնդրին վրայ՝ ինչո՞ւ արդէն մարդիկ թքնեն աջ ու

ձախ՝ անպատկառօրէն : Որքան անմաքուր և պիղծ ունակութիւն մըն է թքնել փողոցին մէջ , կառքին կամ հանրակառքին մէջ , դրօսավայրերու և ուրիշ հանրային վայրերու մէջ : Ինչպէս որ կարգ ու կանոն կայ ուրիշ բնական պէտքերուն գործադրումին համար , այդպէս ալ ըլլալու է խուխին համար : Եթէ կը ներէք՝ պիտի համարձակիմ նոյն իսկ ըսել թէ՛ ինչպէս որ մարդու մը ներելի չէ՛ ո՛ր և է տեղ «ջուր թափել»՝ անանկ ալ ներելի ըլլալու չէ խուխ թափել : Քանզի , ասանցմէ ո՞րն է արդեօք հանրային առողջութեան մեծագոյն թշնամին՝ մէ՞զը թէ խուխը :

Արդէն , այս օրուան օրս , Եւրոպայի ու Ամերիկայի կարգ մը քաղաքներն ու նահանգներն ունին մասնաւոր օրէնքներ , որոնցմով կ'արգիլուին ու կը դատապարտուին անղուշութեամբ ո՛ր և է տեղ թքնողներն . մասնաւոր տեղեր կան թքնելու համար , ճիշդ ինչպէս՝ այն միւս գործողութեան համար : Ու այսպէս երբ ընդհանուր կանոն մը կամ սկզբունք մը որդեգրուի ու գործադրուի՝ այլեւս պէտք չի մնար մասնաւոր զգուշութիւններ ձեռք առնել թողախտաւորին դէմ , քանզի ո՛ր և է անձի ներելի չըլլար հրապարակաւ թքնել : Եթէ ժողովուրդին ամէն անհատները ըմբռնեն այս կէտը՝ պէտք եղածին պէս , և իւրաքանչեւ

չիւր անհատ իր պարտականութիւնը կատարէ, այն աստիճան արդէն սկսած կ'ըլլայ հաւաքական գործադրութիւնը նոյն պատուական սկզբունքին՝ գեօսինը չի թփնել :

ԹՒՔԱՄԱՆՆԵՐԸ. — Թոքախտաւորներու քով միշտ գտնուելու են թքամաններ, խիստ պատուէր տրուելով հիւանդներուն՝ անոնցմէ զատ ուրիշ տեղ չի թքնել երբեք : Մանաւանդ, վերջ տալու է պատուհանէն դուրս՝ փողոցը թքնելու անտանելի պղծութեան : Ասիկա կը նշանակէ պարզապէս՝ հիւանդին սենեակէն հիւանդութիւնը ցանցնել անցնող դարձողներուն վրայ : Եւ ասիկա բարեկրթութեան դէմ մեղանշում մը ըլլալէ զատ, ոճրագործութիւն մըն է ուրիշներու հանդէպ :

Աշխարհի ամենէն դիւրին բաներէն մէկն է հիւանդին սենեակին մէջ պահել թքաման մը : Քաղաքներու մէջ շատ տեղ կը ծախուին ճաշկուտոր ու աժան թքամաններ. բայց հարկ չի կայ որ անպատճառ Եւրոպայէն եկած ըլլայ թքամանը : Ու եւ թիթեղնագործ դիւրաւ կրնայ շինել պղտիկ աման մը, որ ունենայ կափարիչ մը ու կոթ մը. ու այս թիթեղեայ պարզ թքամանը շատ աղուոր կը ծառայէ փափագուած նպատակին :

Գրպանի թքամաններ ալ կը գործածուին

հիմա Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ. ասոնք պղտիկ սիրուն ամաններ են, գրպանի ժամացոյցէ քիչ մը մեծ միայն, որոնք կը գործածուին ո՛ր եւ է տեղ ու ո՛ր եւ է ժամանակ որ պէտք տեսնուի :

Թքամանին տակը միշտ մատ մը ջուր գտնուելու է. կամ ջուրին տեղը աւելի աղէկ կ'ըլլայ գործածել ո՛ր եւ է թեթեւ հականեխական հեղուկ մը, ինչպէս՝ հարիւրին 3-5 ասիս Քեմիքի բաղադրութիւն մը : Թքամանին յատակը հեղուկ մը գտնուելու է, որովհետեւ հասկցուած է թէ՛ ինչքան ատեն որ մանրէները կը գտնուին խոնաւ տեղ մը՝ պատեհութիւն չեն ունենար ելլել վեր ու թրուչքակիլ կամ տարուբերիլ օդին մէջ. ուրիշ խօսքով, ջուրին մէջ վար կը դուրսն, կը բանտարկուին :

Աղէկ կերպ մըն է նաեւ թքամաններուն մէջ դնել թուղթի խաւ մը, և ասոր վրայ թքնել. վերջը այս թուղթը իր պարունակութիւնովը կրնայ հանուիլ և նետուիլ դիւրաւ :

Թքամաններուն պարունակութիւնը խուխը թափուելու է կոյուղիներու մէջ միայն. կամ աւելի աղէկ կ'ըլլայ թափել զայն փայտի տաշեղներու վրայ, ու ամէնքը մէկ բռնկցնել այրել. այս պարագային խաղառ ջնջուած կ'ըլլան մանրէները, մինչդեռ առաջին պատ-

րագային՝ վարակումի վտանգը բոլորովին չի ջնջուիր, մանաւանդ անանկ տեղեր, ուր կոյուղիները չեն ինչ որ պարտին ըլլալ առողջապահօրէն :

ԹԱՇԿԻՆԱԿՆԵՐԸ . — Եթէ կարելի է՝ թող թախտաւորը միշտ երկու թաշկինակ պտտցըներու է վրան, մէկը՝ խուխին համար միայն, ու միւսն ալ՝ քիթին կամ ո՛ր է գործածուած թեան համար : Թաշկինակը փոխուելու է ամէն օր : Ու փափագելի է որ այս թաշկինակները աժան տեսակէ ըլլան, անանկ որ նոյն իսկ չի վարանինք այրել զանոնք :

Անհրաժեշտ է՝ որ թողախտաւորին թաշկինակներն պահուին զատ տեղ մը, ու լուացուին առանձին . քանզի ուրիշ ճերմակեղէններու հետ խառնուելով՝ կրնան իրենց վրայի մանրէներն տալ անոնց, և ասանկով տարածել հիւանդութիւնը :

Թէ թքամանները և թէ թաշկինակները մաքրելու է եռացած ջուրի մէջ խօթելով զանոնք : Կէթ տասնըհինգ վայրկեան ձգուելու են հոն, որպէսզի սպաննուին մանրէները : Այս նպատակին համար կրնայ գործածուիլ նաեւ հարիւրին հինգ ասիս Քէնիֆի բաղադրութիւն մը :

ՍԵՆՆԱԿԸ . — Թողախտաւորին սենեակը՝ կարելի եղածին չափ մերկ ու անզարդ ըլլալու է : Յայտնի է թէ՛ փոշին կը նստի սենեակներու պատերէն կախուած պատկերներու, հայելիներու ինչպէս նաեւ կահ կարասիներու վրայ : Այդ փոշին կը խառնուին նաեւ մանրէները . և երբ ինչ և է պատճառով կը շարժին կը ցնցուին այդ մարմինները՝ իրենց վրայի փոշին ու մանրէները նորէն կը ցանցեն սենեակին մէջ, ու հոն գտնուող հիւանդն ալ օդին հետ՝ թողբրուն մէջ կ'առնէ դարձեալ իր արտաշնչած մանրէները : Մինչդեռ եթէ անզարդ ու մերկ ըլլայ սենեակը, հիւանդին բերնէն դուրս ելող մանրէները թառելու տեղ չի գտնելով՝ օդին հետ պատուհաններէն դուրս կ'ելլեն . ու ներս կուգայ դուրսի մաքուր օդը, որուն անյնքան պէտք ունի թողախտաւորը :

Թողախտաւորի մը պառկած կամ գործածած սենեակը ուրիշներուն կողմէ գործածուելէ առաջ՝ աղէկ մը հականեխուելու է : Տախտակամած, պատեր ու ձեղուն աղէկ մը լուարու է հականեխական կամ միլրոպաստպան ջուրով մը :

Սենեակի մասին այս քանի մը դիտողութիւններուն հետ պէտք է հոս հասկցնել նաև՝ թողախտաւորին քով երկար բարակ նստելու,

չաղակրատելու և ծխելու անպատեհութիւնը :
Թէ հիւանդին և թէ իր անձին զէմ կը մե-
ղանչէ այցելու մը, հիւանդին սենեակին մէջ
երկար ատեն մնալով : Կը հասկցուի հարկաւ
որ այս դիտողութիւնը անպէտ այցելութիւն-
ներու համար է : Հիւանդը կ'ուզէ մաքուր օդ-
այցելուն՝ երկար բարակ նստելով նոյն սենե-
ակին մէջ՝ կը գողնայ պարզապէս հիւանդին
օդի իրաւունքը և պէտքը . և նոյն ատենն ալ,
ինքզինքը կ'ենթարկէ վարակումի վտանգին,
որ հարկ է այլեւս չեշտել թէ՛ իրական է
բացարձակապէս :

Հապա ի՛նչ ըսել սրճարաններու անմա-
քուր ու մութ մթնոլորտին մէջ հաւարուող-
ներուն և ժամերով տեղերնին դամուողնե-
ներուն : Հո՛ն, այդ նոյն սրճարանին մէջ են
թերեւս թորախտաւորն ալ, առողջն ալ :
Զարմանալի չէ որ թորախտը կը ծաւալի մեր
մէջ . աւելի զարմանալի է մեր անտարբերու-
թիւնը՝ առողջապահական սկզբունքներու մա-
սին :

Թորախտաւորին համար է՛ն կարեւոր բանն
է չոր ու մաքուր օդ : Ասոր վրայ աւելցո՛ւր
մննդարար կերակուր և չափաւոր մարմնական
մարզանք, ու արգէն անկէ անդին ընելու
չատ բան չի մնար մարդուս :

Սենեակներու վրայ խօսուած ատեն՝ չենք

կրնար չի յիշել նաեւ ուրիշ մէկ գէշ սովո-
րութիւն մը, որուն զէմ ամէն մարդ իրա-
ւունք ունի բողբելու : Սենեակներու գետնի
ու բազմոցներու փռոյցներն՝ յաճախ պատու-
հանէն կը թոթուեն փողոցը : Երեւակայեցէք
որ այդ փռոցը ըլլայ թորախտաւորի մը սենե-
ակինը, ի՛նչ որ անհաւանական ենթադրու-
թիւն մը չէ բոլորովին, ի՛նչքան ատեն որ այդ
սովորութիւնը ընդհանուր է ժողովուրդին մէջ :
Փռոցին փոշիներուն հետ՝ փողոցին մէջ պիտի
տարտղնուին անթիւ անհամար թորախտի
մանրէներ, զորս անկէ անցնողներն՝ ստիպ-
ուած՝ պիտի կլլեն : Ու ասիկա շիտակը տար-
ուելիք վիճակ մը չէ : Ամենքս ալ հաւանա-
բար կը զգանք ասոր անպատեհութիւնը . այդ
սակայն ինքնին չի բաւեր դարմանել վտանգը .
պէտք է որ մեր մայրերն, մեր տանտիկին-
ներն վերջ տան այս աղտոտ և հիւանդաբեր
սովորութեան :

ՅՈՒՐԱԿՏԸ ԿՐՆԱՅ ԱՐԳԻՆՈՒԻԼ

Նախընթաց էջերուն մէջ ըսուածներէն՝ կարելի է ընթերցողը փորձուի ըսել ինքնիրեն թէ՛ քանի որ ամէն տեղ թողախտաւորներ կան և անոնց բերնէն շարունակ միլիոնաւոր գարշելի մանրէներ դուրս կ'ելլեն ու կ'աղտոտեն մեր մթնոլորտը, ուստի ամենքս ալ որ ստիպուած ենք շնչել այդ նոյն օդը՝ կը հիւրընկալենք մեր մէջը՝ թողախտի թոյնը և վերջապէս պիտի ըլլանք թողախտաւոր :

Մինչեւ հոս ըսուածներն արդարեւ կը ներկայացնեն ժամանակիս է՛ն նշանաւոր գիտուններուն և բժիշկներուն կարծիքներն, որոնց մասին ո՛ր և է կասկած չենք կրնար ունենալ : Միայն թէ՛ ատոնցմէ հանուելիք հետեւութիւնը պէտք է որ ըլլայ գիտական ու փորձառական և ո՛չ հասցեւոր և յուսահատական :

Եւ ո՞վ չի գիտեր արդէն թէ՛ շատ տեսակ իրական վտանգներու մէջ գտնուողներն՝ անպատճառ ամենքն ալ զոհ չեն երթար նոյն բանին . սուլորաբար՝ մեծամասնութիւնը կը խուսափի, գործածելով սակայն պէտք եղած նախազգուշութիւններն ու միջոցներն, չէ թէ

անտարբերութեամբ բաղդին յանձնելով զիրենք : Ու ճիշդ այդպէս ընել է մեր պարտքը, չէ թէ ուրանալ ստուգուած իրողութիւնները, հապա զանոնք աչքի առջեւ ունենալով՝ կըրցածնուս չափ աշխատիլ ինքզինքնիս վտանգի չենթարկելու :

Հասկցուած է այլեւս բացորոշապէս թէ՛ մարդուս մարմինին մէջ թողախտ առաջ գալու համար երկու բաներ անհրաժեշտ են, առաջին՝ մանրէին ներկայութիւնը և երկրորդ՝ անոր սնանուովն ու աճումին յարմար պայմաններ :

Այս կէտը աւելի աղէկ բացատրելու համար թո՛ղ ներուի որ Ս. Գիրքէն կոչում մը ընեմ, քանի որ միտքս բացատրելու լաւագոյն կերպ մը չեմ գիտեր : Գիտէք Սերմանացանին Առակը . հարկաւ գիտէք, բայց ձեր յիշողութիւնը չի յոգնեցնելու համար, ուղղակի Ս. Գիրքէն օրինակենք այդ մասը . — «Ահա սերմ ցանողը ելաւ որ սերմ ցանէ, ու երբոր կը ցանէր՝ մէկ քանիները ճամբուն քովը ինկան, և թռչունները եկան ու կերան զանոնք : Եւ ուրիշները ապառաժուտ տեղերու վրայ ինկան՝ ուր որ շատ հող չկար, և շուտ մը բուսան հողը խորունկութիւն չունենալուն համար : սակայն արեւուն ծագած ատենը այրեցան, ու արմատ չունենալուն

համար չորցան : Եւ ուրիշները ինկան փուշերու մէջ, և փուշերը ելան ու խեղդեցին զանոնք : Եւ ուրիշները ինկան աղէկ հողի մէջ, ու պտուղ կուտային՝ որը մէկուն տեղը հարիւր, որը վաթսուն, և որը երեսուն» :

Հոսկէ յայտնի է նախ՝ որ սերմանացանին ցանած հունտերը կամ սերմերը նոյն տեսակէն էին . արդիւնքը սակայն շատ աննման : Նոյն սերմերէն ոմանք՝ երբեք արդիւնք չեն տար . ոմանք՝ մէկին տեղը երեսուն, իսկ ոմանք ալ՝ մէկին տեղը հարիւր :

Ինչո՞ւ ուրեմն արդիւնքի այս տարբերութիւնը : Վասնզի թէեւ սերմերը նոյնն էին, բայց անոնց ինկած տեղերը իրարու աննման : Սերմը ընդունող գետինն է արդիւնքին պատասխանատուն :

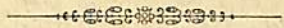
Ճիշդ այսպէս ալ, կասկած չիկայ թէ՛ մեր թորերուն մէջ առնուած օդը՝ առ հասարակ իր մէջը կը պարունակէ թորախտի սերմերը՝ մանրէները . ինչքան ատեն որ սակայն մեր մարմինը յարմար գետին մը չըլլայ սերմին՝ հոն ինկած սերմը կամ մանրէն չի կրնար ո՛ր և է արդիւնք մը առաջ բերել, չի կրնար աճիլ ու բազմանալ :

Քանի որ ամէն կողմ թորախտաւորներ կան՝ անպատճառ պիտի ըլլան նաեւ մանրէներ՝ մեր շնչած օդին մէջ : Ատոր դէմ մեծ

բան մը չենք կրնար ընել, կրնանք սակայն մեր մարմինները դնել անանկ վիճակի մը մէջ որ հոն իյնող մանրէները չի կրնան հաստատուիլ, տեղաւորուիլ :

Մարմինը առողջ բռնելով, ինքզինքնիս չենթարկելով ո՛ր և է տկարացուցիչ պատճառներու՝ արդէն կ'ունենանք անանկ վիճակ մը, որուն չի կրնար յաղթել մանրէն : Ահա՛ այս կերպով միայն կարելի է մարմինը յարմար գետին մը չընել թորախտի մանրէին :

«Ան որ լսելու ականջ ունի թող լսէ» :

ԹՈՔԱԽՏԸ ԿՐՆԱՅ ԲՈՒԺՈՒԻԼ

Սերմանացանին առակէն ապահովաբար կարելի է բաժին հանել նոյն իսկ թորախտաւորին : Սերմերէն տմանք ինկան — կ'ըսէ առակը — անանկ տեղեր , ուր արդարեւ շուտ մը բուսան , բայց արեւին ծագած ատենը այրեցան , ջնջուեցան : Օրհնեալ բայց , որ սակայն իր գոյութիւնը հօտ՝ կը պարտի արեւին :

Արեւին օգտակարութիւնը արդէն մատնանշած ըլլալով ասկէ առաջ՝ հօս միայն դիտենք նորէն թէ՛ նոյն իսկ բուսնելէ վերջ կը չորնայ ցանքը : Եւ բարեբաղդաբար , ասիկա գիտցուած է թէ՛ ճշմարիտ է թորախտի մաննէներուն համար եւս : Տեսնուած է որ այդ մանրէները՝ հաստատուած , արմատ ձգած են շատ մը մարդկային մարմիններու՝ թորերու մէջ , բայց պահ մը այսպէս շարունակելէ վերջ՝ անհետացած են , չորցած են , ու թորախտաւորը աղէկցած է :

Թորախտին բուժելիութեան վրայ ժողովուրդը շատ հաւատք չունի դժբաղդաբար : Ու այս՝ բնական հետեւութիւն մըն է , որուն

կը յանգին աչքի առջև ունենալով տարիէ տարի թորախտէ մեռնողներուն թիւը : Ժողովուրդը սակայն չի կրնար բնականաբար գիտնալ թորախտէ աղէկցողներուն թիւը . ուստի և շատ տրամաբանօրէն՝ այս մասին մտիկ ըլլուելու է բժիշկներու կարծիքին , քանի որ անոնք միայն պատեհութիւն կ'ունենան ճշգրէ հիւանդութիւններու անուններն : Ամէն բժիշկ , իր փորձառութեամբը գիտէ թէ՛ թորախտը կը բուժուի : Ամէն բժիշկ ունեցած է թորախտաւոր հիւանդներ , որոնք հարկաւ մեռած են : Բայց գիտելի կէտ մըն է նաև որ երբ բժշկին՝ թորախտաւոր ըսած մէկ հիւանդը աղէկնայ , ժողովուրդը իսկոյն կը վճռէ թէ սխալած էր բժիշկը կամ՝ բժշկութիւնը . և քանի որ հիւանդը աղէկցաւ , հիւանդութիւնը չէր կրնար ըլլալ թորախտ : Ասիկա սակայն սխալ տրամաբանութիւն մըն է : Արդի բժշկութիւնը՝ թորախտի իսկութիւնը և գոյութիւնը որոշապէս հաստատող շատ միջոցներ ունի ձեռքը , և սխալիլը մարդկային ըլլալով հանդերձ՝ ժողովուրդը կրնայ վստահ ըլլալ թէ՛ այս մասին ըսուածներն ճիշդ են ամէն կերպով :

Տեսնուած է շատ անգամ՝ որ թորերնուն մէջ խոռոչներ գոյացած — այսինքն՝ հիւանդութեան վերջին ծայրը հասած — թորախ-

տաւորներ իսկ աղէկցած են բոլորովին, կ'ամ
թէ ապրած են երկար ատեն ու վերջապէս
մեռած են ուրիշ հիւանդութեամբ :

Վերսով, Լէնէք, Շարքոյ աշխարհի ամէ-
նէն նշանաւոր ախտաբաններն՝ կը հաստատեն
թէ թղքախտը, այո՛, ամէն կերպով հաստատ-
ուած թղքախտը կրնայ բուժուիլ :

Շատ պատմական օրինակներ կան այս
պարագան հաստատող, թէ՛ թղքախտաւորներ
կատարելապէս աղէկցած են :

Լոնտոնի իմ գտնուած հիւանդանոցիս
բժշկապետը՝ Սըր Անտրիու Քլարք՝ անգամ մը
մեզի՝ ուսանողներուս կը ճառէր թղքախտի
վրայ . և ինք այդ հիւանդութեան մասնա-
գէտ ճանչուած էր արդարեւ : Թղքախտի
բուժելիութեան վրայ խօսած ատենը, մէջ
բերաւ օրինակը Սկովտայի երիտասարդի մը,
որ տարիներ առաջ՝ Էտինսպուրի համալսա-
րանէն կը ստանար իր բժշկական վկայականը,
և որ սակայն՝ քաղաքին բոլոր նշանաւոր
բժշկիներուն կարծիքովը՝ դատապարտուած
թղքախտաւոր մըն էր : Այնքան խեղճ ու յու-
սահատական կը տեսնուի երիտասարդին վի-
ճակը, որ իր էն մօտի բարեկամներն՝ ապ-
րելու ամէն յոյս կը կարեն իրմէ : Երիտա-
սարդը հազիւ 23 տարեկան կար այն ատենը :
«Հակառակ՝ օրուան էն նշանաւոր բժիշկնե-

րուն կարծիքին և որոշումին սակայն», ըսաւ
ճառախօսը յուզուելով, «այդ թղքախտաւոր
երիտասարդը չի մեռաւ, այս օր վաթսուներ
անցուցած է, և պատիւ ունի ձեր առջև
կայնելով իր անձովը վկայելու թէ՛ թոքախտ
կրնայ բուժուիլ» : Ազդեցող թիւերը չ'ա խո-
րունկ եղաւ մեր վրայ : Երանի՛ թէ՛ այդ ազ-
դեցութենէն մաս մըն ալ իյնար ընթերցողիս
վրայ . ու վստահաբար հասկցուէր թէ՛ իրո-
ղութիւնն այն է որ թղքախտաւոր մը կրնայ
աղէկնալ, թէ՛ թղքախտաւոր մը անպատճառ
դատապարտուած մը չէ :

Սըր Անտրիուի օրինակին քովիկը կրնանք
դնել նշանաւոր Բէանի պարագան : Այս ալ
քսան տարեկան եղած ատենը հոչակուած է
թղքախտաւոր . մեռաւ սակայն 63 տարեկան,
չէնք շորհք կեանք մը վարելէ վերջ :

Հարկ չի կայ օրինակները շատցնել : Ժո-
ղովուրդը համոզուելու է որ թղքախտը կը
բուժուի : Թղքախտաւորը հաւատարմ է որ
կրնայ աղէկնալ բոլորովին կամ գէթ ստտի-
ճան մը :

Միշտ յոյս տալու է մանաւանդ՝ խեղճ
հիւանդներուն, որոնք կասկածի տակ կը հա-
լին ու կը մաշին . քանզի տարակոյս չի կայ
որ, Վոլթէռի ըսածին պէս՝ «Բժշկութեան
յոյսը՝ արդէն իսկ կէս բժշկութիւն է» :

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Թորախառը՝ բոլոր մահերուն մէկ եօթերորդին պատճառն է : Երկուստարդութեան մէջ պատահած մահերուն գրեթէ կէսը վերապրելի է թորախառին :

Թորախառը առաջ կը բերէ թշուառութիւն և մնայուն վատաւօղջութիւն :

Թորախառը բուժելի հիւանդութիւն մըն է :

Թորախառի նախապատրաստական պատճառներն են՝ բնակչութեան խճողում, օդազուրկ և մութ սենեակներ, գէշ կամ անբաւական սնունդ, անժուժկալութիւն և մարմնական ո՛ր է տկարութիւն :

Թորախառը կը ստացուի՝ շնչառութեան ժամանակ՝ մարմինին մէջ մտնող մանրէէն : Մանրէն կը գտնուի չորցած խուխին փոշիացած մասնիկներուն և թորախառորին բերնէն ելած փոքրիկ շրափոշիներուն մէջ :

Թորախառորին բերնէն ելած խուխը չի վարակեր օդը՝ ինչքան ատեն որ խոնաւ մնայ :

Թորախառորը երբեք գետինը թքնելու չէ : Գետինը թքնելը թէ վտանգաւոր և թէ անմաքուր ունակութիւն մըն է :

Թորախառորը թքաման գործածելու է :

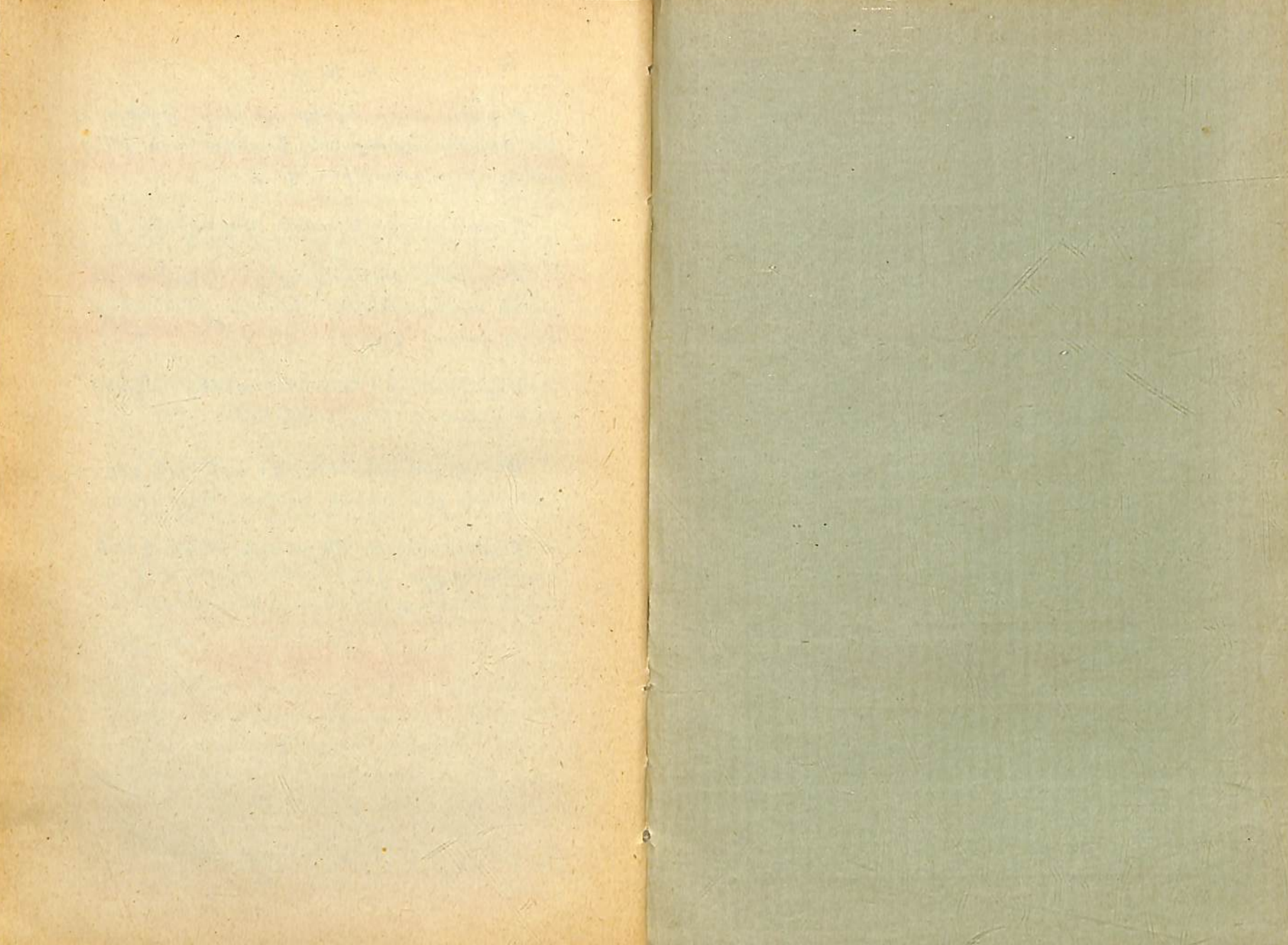
Թորախառորը երբեք կլլելու չէ իր խուխը. քանզի այդպէս ընելով՝ հիւանդութեան տեղը միայն փոխած կ'ըլլայ :

Թորախառորը հազացած ատենը՝ բերնին գէժ դնելու է թաշկինակը :

Թորախառորին սենեակը ուրիշներէ գործածուելու չէ, առանց կանխաւ մաքրուելու :

Թորախառորին միջոց յոյս տալու է, և երբեմն միայն՝ դեղ :

ՏՈՒԹ. ՅՈՎՍ. Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

Ժողովրդական Առողջաբանական միւս գործերը

ՄԱՆՁԵՐՈՒ ԹՇՆԱՄԻՆ

Գին 5 դր.

ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գին 5 դր.

Գին 60 փարա

معارف نظارت جلیله سنک فی ۲۵ ذی الحجہ ۱۳۲۲ و ۱۷ شباط ۳۲۰
تاریخی و ۶۲۹ نومرولی رخصتنامه سیله طبع اولنمشدر

1224-1232

Հրայր 931.2.454

Երևան

2013

« Ազգային գրադարան

NL0072563

« Ազգային գրադարան

NL0072567

« Ազգային գրադարան

NL0072562

« Ազգային գրադարան

NL0072566

« Ազգային գրադարան

NL0072561

« Ազգային գրադարան

NL0072565

« Ազգային գրադարան

NL0072560

« Ազգային գրադարան

NL0072564

« Ազգային գրադարան

NL0072559

